

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МӘДЕНИ ТУРИЗМДІ ДАМУ ТУРАЛЫ НЕГІЗДЕРІ

М.А. Есболова, А.О. Омирбекова, С.М. Каупенбаева

АҢДАТПА

Мақалада туризмнің шығу тарихы, тарихи қалыптасуының кезеңі, туризм индустриясының дамуы, қазіргі ахуалы талданды. Қазақстан мемлекетінде туристік қызметті оңайлатуға және дамытуға бағытталған бірнеше іс-шаралар ұсынылды, туризмді дамыту жолында экономиканың басқа да салаларының дамуына қосымша әсер етуі қарастырылды. Қасиетті де киелі жерлер тарихы, мәдени қарым-қатынасы әрі құнды жәдігерлер мен артефактілер талданды. Өнер жетістіктері, мәдениет табыстары, тарих тағылымдарының, ата-баба мирасының маңыздылығы туралы ой қозғалып, оны қорғау, қастерлеу өскелең ұрпақтың міндеті екені айтылды.

Қазақстанда туризмнің әр түрін дамыту перспективалары туристік ағынды тікелей көтерумен қатар, мәдени туризм тұтастай алғанда өңірдің туристік дамуына, сондай-ақ әлеуметтік жағдайдың жақсаруына, жаңа жұмыс орындарын құруға және инвестициялардың ағынына елеулі үлес қосатындығымен расталады. Осыған орай, мақалада мәдени туризмнің әлемдік экономикаға әсер етуінің аспектілері, белгілі бір мақсаттағы экономика туралы, сондай-ақ туризмнің осы түрімен айналысатын кәсіпорындар қызметінің ерекшеліктері зерттелетін болады.

Түйін сөздер: туризм, мәдени туризм, индустрия, инновация, Жібек жолы, саяхат, инфрақұрылым, ландшафт, тарихи қор, архитектуралық қор, археологиялық қор, діни құндылықтар.

Әл-Фараби атындағы
Қазақ ұлттық университеті,
Алматы, Қазақстан

Автор-корреспондент:
М.А. Есболова,
azimova_8383@mail.ru

Мақаланың сілтемесі:
Есболова М.А.,
Омирбекова А.О.,
Каупенбаева С.М.
Қазақстандағы мәдени
туризмді дамыту негіздері //
Адам әлемі. – 2023.
– № 4 (98). – Б. 75-90.

Основы развития культурного туризма в Казахстане

Аннотация. Проанализированы история возникновения туризма, период его исторического становления, развитие туристической отрасли, современное состояние. Предложен ряд мер, направленных на упрощение и развитие туризма в государстве Казахстан, а также рассмотрено дополнительное влияние развития туризма на развитие других секторов экономики. Были проанализированы история, культурные связи и ценные реликвии и артефакты священных и святых мест. Рассказывается о важности художественных и культурных достижений, уроков истории и наследия предков, и было подытожено, что молодое поколение обязано защищать и беречь его.

Перспективность развития различных видов туризма в Казахстане подтверждается тем, что, помимо непосредственного увеличения турпотока, культурно-познавательный туризм вносит весомый вклад в развитие туризма региона в целом, а также в улучшение социального положения, создание новых рабочих мест и приток инвестиций. В связи с этим в статье будут изучены аспекты влияния культурного туризма на мировую экономику, экономику с определенной целью, а также особенности деятельности предприятий, занимающихся данным видом туризма.

Ключевые слова: туризм, культурный туризм, промышленность, инновации, Шелковый путь, путешествия, инфраструктура, ландшафт, исторический фонд, архитектурный фонд, археологический фонд, религиозные ценности.

Basis for the Development of Cultural Tourism in Kazakhstan

Abstract. The history of the emergence of tourism, the period of its historical formation, the development of the tourism industry, and the current state are analyzed. A number of measures aimed at simplifying and developing tourism in the state of Kazakhstan are proposed, as well as an additional impact of tourism development on the development of other sectors of the economy. The history, cultural ties and valuable relics and artifacts of sacred and holy places were analyzed. It tells about the importance of artistic and cultural achievements, the lessons of history and the heritage of ancestors, and it was summed up that the younger generation is obliged to protect and cherish it.

The prospects for the development of various types of tourism in Kazakhstan are confirmed by the fact that, in addition to a direct increase in the tourist flow, cultural and educational tourism makes a significant contribution to the development of tourism in the region as a whole, as well as to improving the social situation, creating new jobs and investment. In this regard, the article will study aspects of the influence of cultural tourism on the world economy, the economy with a specific purpose, as well as the features of the activities of enterprises engaged in this type of tourism.

Key words: Tourism, Cultural Tourism, Industry, Innovations, Silk Road, Travel, Infrastructure, Landscape, Historical Fund, Architectural Fund, Archaeological Fund, Religious Values.

Kіpіcne

Қазақстан - тарихи және мәдени орындармен, ескерткіштерімен көзге түсетін, тарихи және мәдени мұраға өте бай мемлекеттердің бірі. Бұл мәдени туризмнің сәтті дамуына зор мүмкіндік береді. Сондықтан да, тарихи-мәдени мұраны мәдени туризмді дамытып белсенді қолданумен қатар, тарихи және мәдени ескерткіштерді туризм инфрақұрылымын нақтырақ орнату керек. Әлемнің барлық мемлекетінен келетін туристердің де қызығып қарайтыны еліміздің сұлу табиғаты мен мәдени байлықтары. Қазіргі кезде туристік индустрия әлемдік экономиканы алдыңғы қатарға шығарып, алға бағыттайтын секторлардың бірі. Қазақстан экономикасын дамыту факторлардың бірі туризм және көптеген дамыған мемлекеттерде туризм экономиканың басты негізгі саласы болып саналады.

Мәдени туризм бастапқы кезде қалыптасқан құбылыс ретінде, туристердің басым көпшілігінің керек-жарақтары мен мүдделерінің өзгеруіне байланысты жаңарудың жаңа кезеңдерін өткізеді. Қазіргі кезде мәдени туризм халықаралық туризмнің шамамен 45%-ын құрайды.

Еліміз туризм саласы бойынша жүзеге асыратын зор күшке ие. Әйтсе де, әлемдік туризм нарығында алдыңғы орындарда бола алмаса да, Қазақстан туристік әлеуеттің негізгі бөлігі мәдени туризм айналасында зор мақсаттарға

қол жеткізе алады. Мемлекетіміздің туризмінің дамуы мәдени астанасы болған Алматы қаласынан бастау алады.

Қазіргі кезде мәдени туризмді дамыту үшін, ең алдымен, инвесторларды тарту қажет және тарихқа тұнып тұрған ежелгі қалалары бар территориялардың инфра-құрылымын, олардың көне ескерткіштерін, ғимараттарды модернизациялау, яғни, қазіргі заман талабына сай жаңарту мен жөндеу мақсатында ішкі қорларды табумен қатар мәдени туризмге қарасты заңнаманы дұрыстау керек екендігі бұл мақалаға арқау болды.

Әлемдік экономикаға мәдени туризмнің алатын орны ерекше. Дүниежүзілік туристік ұйымның берген мәлімдемелеріне сүйенсек, ол әлемдегі барлық елге тиесілі өнімнің оннан бір бөлігін қамтып, халықаралық инвестициялардың 11 пайыздан асатын, әлембойынша өндірістің әрбір тоғызыншы жұмыс орындарын қамтамасыз етеді. Туризм индустриясы мемлекеттік қоғамдық және экономикалық жетілудің негізгі факторы және аумағы кең бизнес түрі бола алады. Дүниежүзінде жыл сайын туризмнен түсетін кіріс мөлшері шамамен 3 трлн. АҚШ долларын құрайды. Еуразияның қақ ортасында орналасқан Қазақстан мемлекеті үшін, болашақта әлемдік туризмнің дамуы мен өсуі өте маңызды.

Әдіснамасы

Мемлекетімізде халықаралық туризм индустриясын дамыту үшін қабылданған

мемлекеттік бағдарламалардағы тарихи-мәдени аймақтар мен ескерткіштердің қызмет аясын үлкейту мен көркейту мәселесі сарапталды. Құнды жәдігерлерді қорғау және қайта қалпына келтіру, мәдени ескерткіштердің тарихы мен қызметі, оның мәдени туризмді дамытудағы маңызын айқындауға салыстырмалы талдау жасалады. Зерттеудің негізгі маңызды нысаны ретінде туризм мәдени, тарихи, экономикалық, әлеуметтік, экономикалық копмоненттерді қамтумен қатар әр түрлі ішкі және сыртқы қатынастары реттейтіні қарастырылады. Тарихи-мәдени мұраны елімізде туризмді дамыту үшін жан-жақты пайдалану, тарих және мәдениет ескерткіштерін туризм инфрақұрылымының ең негізгі бір бөлігі ретінде қарастыру. Мұнда мәдени туризмнің негізгі санаттары мен түсініктері, туризм мен демалу қорлары және туризмді дамыту мен жетілдірудің алғышарттары, туристік шаруашылық, туризмнің негізгі түрлері, мәдени орындардың маңыздылығы, инновациялық қызметті дамыту мен жетілдірудің бағыттары мен қағидаттарының сипаттамаларымен бірге туристік қозғалыс түрлері де қарастырылған. Еліміздегі аса маңызы бар туристік орындар, яғни әрқайсысы өздерінің ресурстарымен ерекше көзге түсетін, әрі туристер ағымын өзіне тарта алатын аумақтар көзделген.

Негізгі бөлім

Қазақстандық мәдени туризмнің қалыптасуы мен қазіргі ахуалы

Біздің өмірге деген көзқарасымыз, дүниетанымымыз ең әуелі кеңістікті танып білумен бастау алады. Адам баласы болған соң көргені мен білгенін жинап-терген материалдық және рухани дүниелері, еңбектері мен іс-әрекеттері, бүгінгі таңдағы ең негізгі мәселелер болып табылады, себебі қазіргі дүниедегі мәдениетті құрап отырған алтын қор - адамның еңбегімен жасалған мәдени туындылар. Нарықтың туристік тауарларын әлем бойынша ұлттық экономикаға тигізу үлесін анализдеу бүгінгі күні өте қажетті болып табылады. Бірақ туристік бизнесті

қозғамас бұрын, бірінші «туризм» сөзінің мағынасын ашып алу керек.

XVII ғасырдың соңында «туризм» және «турист» термині әдебиет беттерінде көрінсе, XIX-XX ғасырларда кең ауқымда қолданыла бастады. Көптеген зеттеушілердің пікірі бойынша, «туризм» сөзі латынның «touruare» – айналу және француздың «tourisme», «tour» – яғни серуен құру, сапарға аттану деген мағына білдірген. Десекте ең алғаш бұл термин осы елге келетін Англия жастарының саяхатын анықтау үшін XVIII ғасырда Британ аралында қолданылып, Англия, Германия Франция, жастарының білімдерін толықтыру үшін жіберілсе, саяхат деген сөзді «grand tour» десе, ал саяхатшыларды туристер деп атаған болатын [1, 9 б.].

Ресейлік ғалымдардан ең бірінші болып 1952 жылы В.В. Добкович: «Туристік саяхат деп демалыс және ұзақ мерзімді демалыс кезеңдерінде еліміздің әртүрлі жерлерінде болып, сол жердің халықтарының өмір тіршілігімен және мәдениетімен танысып, табиғи байлықтары мен, мәдени, рухани тарихи әскери ескерткіштерін танып білуді айтамыз», – деп туризмге қазіргі түсініктемелерге лайықты анықтаманы берген. Ал, поляк географы С. Лещинский XX ғасырдың 30-жылдарында туризм туралы нақты түсінікті толықтап, «туристік-сауықтыру қозғалысына орай шаруашылық, теориялық, құқықтық, географиялық, статистикалық, мәдени және әлеуметтік ортаның сұрақтарының жиынтығы», – деп анықтама берген болатын.

Туризм саласын жан-жақты зерттеген В.С. Преображенский «туризм» термині арқылы неше түрлі түсініктер берді:

- демография, яғни халық пен халық географиясы және әділет ғылымы атқаратын халық қозғалысының басқа да түрі;

- экономика саласындағы материалдық игіліктерді өндіру, экономика мен экономикалық жер беті табиғаты туралы, халықтар мен олардың шаруашылық іс-әрекеттерімен айналысатын халықтың әлеуметтік-мәдени қажеттілігін өтейтін салалардың біреуі;

- әлеуметтану мен рекреациялық, яғни адамның еңбек үдерісінде жұмсаған дене және рухани күштерін қалпына

келтіру мен дамыту үшін айналысатын бос уақытты өткізудің түрі [2].

Тарихи қалыптасудың кезінде «туризм» және «турист» деген терминге біраз өзгерістер енгізілген. «Турист» ұғымының анықтамасын алғашқылардың бірі және халықаралық түсінікке ие болған 1937 жылдары Ұлттар Лигасының статистика жөніндегі сұрыптау Комитеті берген. Кейінгі кездерде «турист» сөзінің анықтамалары ресми халықаралық туристік ұйымдар одағының жиындарында Дублинде 1950 ж., Лондонда 1957 ж., Римде 1963 ж. Біріккен Ұлттар Ұйымының халықаралық туризм және саяхаттар туралы конференциясында және Туризм жөніндегі Гаага декларациясы 1989 жылы Дүниежүзілік туристік ұйымның және Парламентаралық Одақтың қамқор көрсетуімен конференциясында қабылданды.

Бұл оның теориялық және тәжірибелік жағынан маңызының зор екендігін және осыған берілген анықтаманың толық та дәлірек екенін көрсетеді.

2001 жылғы 13-маусымдағы «Қазақстан Республикасындағы туристік қызмет туралы» заңында мынадай анықтамалар берілді: туризм – сергу мақсатында іскерлік және басқа да мақсатымызды іске асыратын, ең ұзағы бір жылдай болатын кезең ішінде саяхаттайтын және күнделікті өмірден тыс жерде орналасқан жерлерде болуды жүзеге асыратын адамдардың қызметі [3].

Турист – бұл басқа елге келуші, саяхат жасаушы және бөгде жерлерге келуші, өзінің күнделікті ортасынан басқа жерлерге, он екі айдан асқан мерзімде қандай да бір мақсатпен демалып және ел көріп, жер керіп қыдырушы тұлға [4, 15 б.].

Сонымен, адамдардың бос уақытының кезеңдік және объективті шегін үлкейту, оны маңызды дүниемен және пайдалы демалыспен қамтып толықтыру, жалпы адамның ой-өрістерін дамытуда туризмнің басты мақсатын көре аламыз.

1991 жылы туризм саласында дамудың жаңа сатысына тәуелсіздік алған Қазақстан Республикасы да көшті. 1993 жылы Қазақстан Дүниежүзілік Туризм Ұйымына мүше болды және осы жылы туризм индустриясын дамытуға

арналған ұлттық бағдарламалар қабылданған. Сондай-ақ, 1997 жылы Қазақстан Республикасының Ұлы Жібек жолының тарихи орталықтарын қайта өркендету, түркі тілдес мемлекеттердің мәдени мұралар сабақтастығын дамыту тұжырымдамасы, жалпы туризм дамуының стратегиясы жасалды.

«Қазақстан Республикасындағы туристік қызмет туралы» заңы 2001 жылы 13 маусымда қабылданды. Сонымен қатар, республикамыздағы туристік саланы дамытудың бірінші кезектегі өткізілетін шаралары, туристік қызметті лицензиялау және тағы басқа мәселелер тұжырымдалған болатын.

Туризм – бұл әлеуметтік салада және оның қызметтері адамның ойлау қабілетінің деңгейін көтеріп қана қоймай адамның өмір сүру деңгейін орнықтырады.

Халықаралық ғылыми сарапшылар қауымдастығы ұсынған анықтамада туризм адамның тұрақты тұрғылықты жері мен жұмыс жасайтын орындарынан басқа да жерлерді сонымен қатар адамның қозғалысы мен тұруы, жүруі кезінде туындайтын қатынастар манқұбылыстардың жиынтығы [5].

Әлемдегі әр халықтың өз тарихында кие тұтатын қасиетті орындары болғандай, қазақ халқының тарихында да осындай мәдени жерлер өте көп кездеседі. Мысалы, еліміз үшін Ұлы Жібек жолының бастап берген мәдени жүйесі негізінде тарихи артефактілердің таралуы да – Ұлы Жібек жолының басты сипаты, ал біз үшін мәдениеттің қайнар бастауы. Ойлап қарасақ, Ұлы Жібек жолы арқылы тек қана бізге мәлім әшекейлер не бұйымдар, ыдыстар, бір сөзбен айтқанда мәдени артефактілердің өздері ғана емес, ең үлкен мұра – оларды жасай алу шеберлігі, үлгісі де тарады.

Ұлы Жібек жолының 1500 жылдан асқан тарихы бар, 2000 жылы Түркістан қаласының 1500 жылдығы ЮНЕСКО-ның деңгейінде аталып өтілді, ғалымдардың зерттеуінше, бүгінде Түркі әлемінің рухани астанасы атанған шаһардың тарихы бұдан әлдеқайда тереңде жатыр.

Қазақ жері қашан да өзінің бай тарихымен қоса бай мұрасымен ерек-

шеленеді және ұлттық тарихы көне замандардан басталады. Осыған орай еліміздегі тарихи-мәдени ордаларымызды білу – біздің тарих алдындағы басты борышымыз деп санаған жөн.

Еліміздегі көне тарихи-мәдени жәдігерлерімізді зерттеулердің атқаратын рөлі ерекше. Көне мәдени жәдігерлеріміз еліміздің тарихының әр түрлі кезеңдердегі байлығы мен өркениетін мәдени мұраларын толықтырып келеді. Елімізде көне қала мен қоныс орындары, суару жүйелерімен қоса, зират кешендері, сауда орындары, қорған-қамалдардың үйінділері, жайылып жатқан обалар, көне тұрақтар, қалалардың орындары, зәулім ғимараттар мен кесенелер өте көп. Олар топографиялық, хронологиялық және этникалық сипаттары бойынша бірыңғай болмаса да, зерттелу аясының маңызды екенін көрсетіп отыр. Алуан түрлі әрі бай мәдени мұра өркениеті – қоғамның түпқазық белгісі сияқты [6].

Қазақ халқының этномәдениеті әлемдік үлкен сұранысқа ие болумен қатар Ұлы Жібек жолы мен оның бірегей рөлі барлық халықтар үшін, оның ішінде біз үшін де мәдениеттің бастамасына, өркениеттің негізіне, әлемдік мәдениеттің ошағына айналды. Себебі, шын мәніндегі сан ғасырлар тереңіндегі жатқан уақытты санауға, ол уақыттың құндылықтарын білуге, тарих кезеңдерінің ауысқанын бақылауға жаңа бір жолдарды ашқанын көреміз. Бұл әлемдік мәдениет – бүкіл әлемді жалғаған, яғни Тынық және Атлант мұхиты аралығындағы елдерді, бізге белгілі Қытай, Жапония, Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан, Таяу және Орта Шығыс, жалпы айтқанда Еуропаны, одан да үлкен көлемді айтар болсақ, бүкіл әлемді байланыстырған адамзаттың көрнекті жетістіктері деуге болады.

Қазақстан жоғарғы туристік әуелетке ие мемлекеттердің бірі және туризм саласының қалыптасуы мен дамуы көбінесе мемлекеттік саясатқа байланысты. Сондықтан да, туризм саласының дамуы мен қалыптасуы, туризм саясаты күрделі мемлекеттік туризм саласындағы ынтымақтастықты кеңейту,

инновациялық және ақпараттық технологияларды тиімді пайдалану арқылы туризм салаларының бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал етеді [7, 5 б.].

Экономикалық өзгеріс ретінде туризм саласы елеулі іс-әрекеттерге лайық, өйткені әр бастаған іс аймақтың экономикасына әсер етумен қатар оған байланысты болады.

Туристік қызметті дамытуға бағытталған бірнеше іс-шаралар тізбегі:

- туристік қызметтер нарығының инфрақұрылымын дамыту;
- туризмдегі білім беру саласының сапасын жоғарылату;
- туристік қызметтер нарығының нормативтік-құқықтық реттеу механизмін күшейту;
- мәдени-тарихи, көне ескерткіштерді сақтау;
- материалдық-техникалық базаны жетілдіру;
- туризмді дамыту жолында экономиканың басқа да салаларының дамуына қосымша әсер етуін жақсарту (жол құрылысын жөндеу, тамақ өнеркәсібін);
- мемлекеттік жұмыс орындарының санын өсіру;
- туризм саласына жұмсалған қаражаттың айналымға тездетіп түсу бейімділігі;
- басқа мемлекеттің капиталын тарту және басқа мемлекеттің валюталарындағы кірістер;
- туризм индустриясынан түскен қаражатты жылда арттырып отыру;
- мемлекеттің экономикалық имиджін басқа мемлекеттерде яғни, шетелде қалыптастыру;
- ұлттық парктер және қорықтар құру;
- өнер туындысымен қоса дәстүрлерді сақтау.

Кері әсері бар факторлар:

- туризм саласын дамыту, үлкен инвестицияларды талап етеді, ал дамушы елдің көптен бірі капиталдың тапшылығын байқайды, сондықтан да табиғи ресурстар және туризм индустриясын дамыту қиындық әкеледі;
- туризмдік маусым кезінде қызмет бабындағы адамдардың барлығы бірдей босатылуы, жұмыспен қамтамасыз ету көрсеткішінің төмендеуіне тура келуі;

– жалақыларының төмен болғаны және жұмыс мерзімінің ұзақ болуына байланысты мамандардың орнынан кетуі [8, 152 б.].

Туристік қызметтер қазіргі ортада бірнеше елдерде ірі бизнестің дамыған сатысына айналған ұлттық экономикалық кешеннің серпімді саласына айналды.

Шет елден туристердің келуінің аздығына байланысты инновациялық қызметті пайдаланып, мемлекет тарапынан кейінгі жылдары туризмді дамытуға көптеген қаражат бөлініп, шетелдік фирмалар үшін үлкен инвестициялық тартымдылыққа ие болды. Мемлекеттің беделді болуы бірқатар перспективалы бағыттарды дамытты және Қазақстан Республикасының туризмді дамытуда туристік имиджді қалпына келтіруге үлкен көмегін көрсетіп отыр. Мемлекетіміздің туристік саласын дамытудың 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасы қабылданып және бірнеше жұмыстар іске асырылып туризм индустриясын шешудің ең маңызды жұмыстардың бірі Қазақстан Республикасы үкіметінің 2017 жылғы 30 маусымда № 406 қаулысымен тұжырымдамасын бекіткен бағыттары іске асқан. Тұжырымдаманың аясындағы іске асырылып атқарылған қаржыландыру бағыттары мыналар:

– Қазақстан мемлекетінің ең перспективалы туристік аумағында қазіргі қоғамға сай заманауи туристік рекрециялық кешендерін құру;

– туристік кешендердің туристік қызметтерінің сапасын жақсарту;

– Қазақстандық туристік өнімдерді шетелдерге және отандық туристік нарықтарға жіберу.

Тұжырымдамадағы ұлттық туристік өнімді жылжытудың негізгі бағыттары:

– Қазақстандағы туризмді ақпараттық қамтамасыз етуді мемлекеттік деңгейде жүзеге асыру және ішкі туризмді дамыту үшін автоматтандырылған жүйелерді құру;

– мемлекеттегі туризм туралы әлеуметтік жарнамаларды сонымен қатар, телеарналарда, электронды және баспа түрінде де бұқаралық ақпараттық құралдарында, жан-жақты сыртқы

да жарнамаларда және ақпараттық орталықтарды жұмыспен қамту;

– ауылдық, аудандық, облыстық, республикалық, халықаралық туристік форумдарды және тағы басқа да іс-шараларды ұйымдастырып өткізу;

– әлемдік және ішкі туристік нарықтарды мемлекетіміздің яғни, Қазақстанның туристік өнімін жоғарылату үшін инновациялық технологияларды енгізу үшін іс-шаралар жүргізіп қызмет көрсету.

«Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2023 жылға дейінгі тұжырымдамасын» жүзеге асырудың әсері:

– Мемлекетіміздің туризмді дамыту үшін қолайлы ел ретінде имиджін қалыптастыруын қамтамасыз етуі;

– мемлекеттік және жеке меншік кешендердің қызметін қамтамасыз етіп, қосымша инвестициялар тарту арқылы экономикалық тұрғыда тиімді бизнесті ортаны қолдауға қол жеткізілгені;

– Қазақстанның бюджет жүйесінің әр түрлі жұмыстарға болжанған сомалардың түсімін қамтамасыз етуі және мемлекеттік бюджет қаражатын үнемдеуі қарастырылды;

– туристік инфрақұрылымды дамыту арқылы және қосымша жұмыс орындарын ашу арқылы, әлеуметтік мәселелерді шешумен қатар азаматтардың өмір сапасын жақсартуда жағдайлар жасалғаны [9, 15-18 бб.].

Туризм мемлекеттік маңызы бар саласы ретінде, елдің экономикасына үлес қосады және бюджет кірістеріне көп табыс әкеледі. Қазіргі қоғамдағы Қазақстандағы туризмнің экономикалық сипаты, маңызы, мазмұны, дамуының жапы көріністерінің мәселелері біздің отандық ғалымдармен зерттеліп отыр. Десек те, еліміздің туризм саласы бойынша экономиканың қазіргі даму кезеңінде, оның жұмыс істеуі, туризмнің қаржылық мәселелері, қаржы механизмдерінің құрамы мен құрылымы жағынан енді ғана жетіліп дамып келеді.

Сондықтан да, туризм кешенін дамыту үшін шетелдік инвесторларды тарту мүмкіндігін жақсарту керек. Қолымыздағы бар әлеует Қазақстанды

туристік орталыққа айналдыра алмай отыр. Туризм нысандарын қаржыландыру үшін оны дамытудың жолдары шетелдік немесе жеке инвесторлардың қаржысын тарту. Туризм индустриясынан түсетін қаржылар негізінен мемлекеттік бюджет кірісінің көздері екені айқын.

Мәдени туризм – бұл дамудың, материалдық және рухана мұраны сақтаудың, тәуелсіз мемлекет болудың, егемендіктің және халықтың өзіндік ерекшелігін нығайтудың іргелі негізі, мәдениет пен туризмнің тарихи эволюциясының тәсілдері біртұтас қоғамды одан әрі көркейтпін дамыту үшін жаңа әдістерін анықтайды. Әлемнің барлық елдерінде қоғамның ажырамас бөлігі болып табылатын мәдениет пен мәдени туризмді демократияландыру үдерісі жүріп жатыр.

Мақаланың өзектілігі демократиялық қағидаттардың пайда болуына және Қазақстанның жалпы еуропалық және әлемдік мәдени үдерістерге байланысты интеграциялануын қажет етеді. Әлеуметтік-экономикалық ынтымақтастықтың ең перспективалы бағыты ретінде мәдени туризмді дамыту ең басты мақсат болып саналады.

Бүгінгі күні, адам баласы ақпараттық қоғам дәуірі яғни инновациялық қызметке енгенде, қолда бар ақпараттың сипаты мен толықтығына қойылатын талап күрт жоғарылады және бұл мәдени туризмге де қатысты болып келеді.

Туризмді дамыту материалдық және рухани мұра саласы бойынша жаһандануды насихаттаудың бір жолы болып есептеледі. Хорват зерттеушісі Д. Елинчичтің айтуынша, «туризм статистикалық құбылыс қана емес, динамикалық үдеріс ретінде дәстүрлерге яғни мәдени мұраға да әсер етеді және кейде жергілікті қауымдастықтарда дәстүр туризмге байланысты өзгеріске ұшырайды немесе дәстүр жоқ болса, ол ойлап шығарылады немесе жасалынады» [10, 56 б.].

Сербия зерттеушісі М. Драгичевич-Шешич осыған қоса «мәдени туризм «тарихқа саяхат» ретінде мәдени-тарихи дәстүрлердің маңызы ерекше атап өтілетін, сондай-ақ ұлттық деңгейде өзін-өзі дамытуға аса назар аударылатын, әсіресе мәдени ассимиляцияға

қарсы, яғни өзін жоюға күресетін шағын елдердің арасында ерекше дамып жетілгенін» айтқан болатын. Осы тұрғыда туризм, саяхаттау, экскурсиялар XIX ғасырда, Еуропа мемлекеттерінде ұлттық өзін-өзі тану үдерісі қарқын ала бастаған кезде дамыды. Екінші жағынан, мәдени туризм адамдардағы басқа әдет-ғұрыптар мен мәдениетпен танысуға деген ұмтылысты арттыра отырып, өз еліндегі осы саладағы жағдаймен салыстыруына мүмкіндік береді [11].

Мәдени туризмді зерттеу барысында тарих пен мәдениет ескерткіштері, көркем жерлер туралы деректер жинақталып, олардың мемлекеттің дамуы мен ұлттық ерекшеліктерді сақтау, таратудағы рөлі айқындалып, ежелгі дүниені, елдің туристік әлеуетін тануды мақсат ететін қауымның ғылыми ақпаратын толықтыруға талпыныс жасалуда. Әлемдік экономиканың ең пайдасы бар салаларының бірі – мәдени туризм. Мәдени туризмді зерттеу – жеке-жеке объектілер туралы ғана емес, сонымен қатар, тұтастай алғанда мәдени ландшафт туралы да ақпаратты жинақтауды талап етеді.

«Елімізде әдемі мұражай, көне ғимараттар, тарихи орындар жетерлік. Әйтсе де, еліміздегі туризмді дамытып туристерді тарту үшін жеке мәдени нысандар емес, мәдени ландшафт керек. Себебі, автокөлік, автожолдар – тарих, мәдениет ескерткіші емес, бірақ бұл мәдени ландшафттың маңызды бөлігі болып табылады. Көне ғибадатхананы суреттейтін архитектураның тарихшысын алсақ, оған кіру жолдары оңай болғандығына тоқталмайды, бірақ туризмді ұйымдастыру үшін бұл ақпарат өте қажет болып келеді. Әсіресе, Қазақстанда ауа-райы күрт құбылмалы, туристік автобустарды, тіпті жергілікті маңызы бар жолдарды да, жергілікті тұрғындарды айта кетуіміз қажет. Сондықтан да, мәдени туризм мақсатында мәдени ландшафттың мықты және әлсіз тұстарын дұрыс жүзеге асыру аса маңызға ие болады» [12].

Қазіргі кезде, дүние жүзінде болып жатқан өзгерістерге орай, әлемдік қауымдастық Батыс елдерінің рухани байлығына қызығушылық танытып,

әсірелеп бағалаудан әбден арылып, тек шығыстық мәдениетке ғана емес, сонымен қатар, ұлттық мәдениетке де жаңа көзқараспен қарауда. Осының нәтижесінде, мәдениеттердің ғасырлар бойы қалыптасқан рухани байлықтарын замана талабына сай туындаған жаңа жағдайларға сәйкес үйлестіру мәселесі күн тәртібінде батыл қаралып отыр. Айта кететін жайт, тарихи-әлеуметтік және мәдени үрдістерді зерттеуде еуроорталықтық көзқараспен қарау әдістерден үзілді-кесілді бас тартудың қажеттігін өмірдің өзі-ақ көрсеткендей. Сондықтан да, адамзат баласының тарихи даму барысында қалыптасқан өркениеттер мен мәдениеттердің өзара қарым-қатынастарын, олардың өзара байланыстарын жан-жақты зерттеу қажеттігі туындады. Қазақ философы М. Орынбековтың пікірінше, Шығыс пен Батыс ара-қатынасындағы қайшылықтар мұра мен жаңғыру, дін мен өмір, жан мен сана, діншілік пен атеизм арасындағы қайшылықтарды мойындауға алып келеді [13, б. 6.]. Дегенмен мұнда гносеологиялық салаға ұласа келе өз көрінісін білім мен дін, ой мен қимыл, рухани сезімталдық пен салқын саналылық, кемеңгерлік пен құдіреттілік, құдай жолы мен адамдық ерік арасындағы қарама-қайшылықтардан табатыны анық.

Мәдени туризм үшін инфрақұрылым қаншалықты маңызды болса да қызығушылық объектісі болмайды, бұл құрал ретінде айқындалады. Еліміздегі мәдени архитектуралық ескерткіштер мен мұражайлар арасындағы ерекшеліктер, мұражайлардың архитектуралық ескерткіштерден өзіндік құндылығы, әрбір жеке нысан туралы ақпараттың маңызды бөлігін өз бетінше және қоршаған мәдениет ландшафтымен көретіле алады. Сондықтан да, жолдарды, көлік өндірістік инновациялық қызметті жақсарту қажет [14, 125 б.].

Шетелдік сараптама негізінде мәдени мақсаттармен туристік сапарларға сұраныс және ұсыныстың ғылыми ерекшелігі ішкі дереккөздер мен халықаралық туризмде дәстүрлі мәдени-танымдық туризммен қатар айтылатын этнографиялық, мәдени-этникалық,

мәдени-діни, мәдени-антропологиялық және мәдени-экологиялық түрлері бар екендігін атап өтуге болады.

Мәдени-тарихи нысандарымыз материалдық және рухани болып бөлініп, материалдық дамудың әр тарихи кезеңінде қоғамның өндіріс құралдарынан басқа да материалдық құндылықтарының жиынтығын құрайды. Рухани мәдениет білім, ғылым мен өнер, әдебиет пен қоғамдық өмірдің жетістіктерінің жиынтығын қарастырады.

Сондай-ақ, туризм саласындағы мәдени орындардың маңызы бөліктері мәдени ресурстарына монументалды, әшекейлі, сәндік-қолданбалы өнер туындысы мен басқа да өнер туындылары, халықтың мәдениеті мен өмірін дамытуға өзіндік үлес қосқан мемлекеттің көрнекті адамдарының өміріне байланысты іс-әрекеттер де жатады. Суретшілер мен сәулетшілердің, музыканттар мен жазушылардың, ғалымдар мен халық өнері шеберлерінің қолынан шыққан туындылары – адамның өміріне аса мән беретін құндылықтар жиынтығын құрастырады. Ол халықтың шығармашылығы мен тілін, әдет-ғұрыптары мен наным-сенімін білдіретін материалдық және материалдық емес туындыларды да қарастырады. Жалпы айтқанда, туристер осындай өнерге қатысты іс-шараларға, яғни, фестивальдерге, қойылымдарға, театрларға, ескерткіштер мен мұражайларға көптеп келеді.

Туризм саласындағы мәдени орындардың маңыздысы тарихи және архитектуралық қорлар – сәулеттік ансамбльдер мен кешендер, тарихи орталықтар мен кварталдар, алаңдар мен көшелер, қалалар мен басқа елді мекендерді дамыту, азаматтық, өнеркәсіптік, әскери, діни архитектура, халықтық сәулет өнерінің қалдықтары, сонымен қатар монументалды, әшекейлі, сәндік-қолданбалы өнер мен қоса ландшафтық өнер, қала маңындағы ландшафтар осылардың барлығы жаңа инновациялық технологиялармен қамтамасыз етілуі қажет.

Сонымен қатар, археологиялық қорларға келетін болсақ – бұл археологиялық ескерткіштер мамандардың жұмыс орнымен шектелмейді, бұқаралық ту-

ристер үшін қызықты орындар болып табылады. Археологияның негізгі объектілері адамзат өркениетінің және әлеуметтік-экономикалық мәдениет ескерткіштері мен ежелгі қалаларды, ежелгі қалалардың қираған жерлерін және әскери мәдениет ескерткіштерін, сондай-ақ, қорғандар мен қорғаныс қабырғалары және көне дуалдармен қоса шайқас алаңдарын да қамтып өтеді. Археологиялық қазбалар бұл негізінде «ашық аспан астындағы» мұражай мен адам мәдениетінің эволюциясын қайдан шыққанын түсіну үшін үлкен мәнге ие болып өзіне туристерді тартады, себебі адамзат мәдениетінің ескерткіштері жоғары тарихи және мәдени құндылық көзі болып саналады [15].

Қазақстанда 25000 жуық аса тарихи мәдени археологиялық ескерткіштер бар. Солардың бірі Астанада орналасқан этно-мәдени саябақ. Онда Қазақстанның әр аумағының ешқайсысына ұқсамайтын қайталанбас тарихи жерлері көрсетілген. Шығыс Қазақстанда Шәкәрім мен Абайды, Қозы-Көрпеш пен Баян Сұлуды бейнелесе, Оңтүстік аймағында Арыстанбаб кесенесі, әлемге әйгілі ЮНЕСКОның бүкіл әлемдік мұралар тізіміне енген Қожа Ахмет Яссауи кесенесі, Тараз шахарындағы Айша бибі, Алматы маңындағы Есік қорғаны және Қызылордада Қорқыт Ата мазары орналасқан. Сонымен қатар, Орталық Қазақстанда Жошы ханның әлемге әйгілі мазары орын алса, Солтүстігінде қазақ хандарының Абылай хан мен Кенесарының ордалары бар. Қазақстан батысында көне қалалардың бірі Сарайшықтың қалдықтары табылған және осында қазақ хандарының бірі Қасым ханның бейіті орналасқан. Қазақстан мемлекеті өзінің көне де тарихи-мәдени археологиялық ескерткіштерімен әлемге таныла алады. Себебі, бұл біздің еліміздің мақтанарлық тұлғаларымыздың бейнесі [16].

Сондықтан да, мәдени туризмді дамыту жеке қалалар мен бүкіл елдердің экономикалық дамуының катализаторы болуы әбден мүмкін және бұл дамуды тек туризм саласында және осы саланың тартымды салаларын қалыпқа келтіретін өнеркәсіптің алдыңғы сала-

ларында да көруге болады. Мәдени туризм даму деңгейін туристік нарықта белгілі бір жердің қолайлы имиджін қалыптастыру үшін іске асыруға болады. Мәдени туризмді дамытудың табысына келер болсақ, жалпы қабылданған стандарттар мен талаптарға сәйкес келетін материалдық-техникалық базаға байланысты емес, сондай-ақ, ұлттық мәдени мұраның бірегейлігіне де байланысты болады.

Қазақстанда ішкі және сыртқы, яғни, туризмді дамыту үшін, туристерді қабылдау үшін қажет ететін барлық нәрсе – кең аумақ, жабық табиғат, бай тарихи және мәдени мұра жетерлік. Қазақстан мемлекеті қандай да мемлекеттен келген туристер үшін өте қызықты және еуропалық, азиялық мәдениеттердің тоғысқан жерінде орналасқан.

Мемлекетімізде туризмінің дамуы сонау XIX ғасырда пайда болды деп айта аламыз. Себебі, еліміздің географиясын зерттеген көптеген ғалымдар: П.П. Семенов-Тянь-Шанский, Н.М. Пржевальский, И.В. Мушкетов және т.б. өз еңбектерінде жазып кеткен болатын. Зерттеушілердің алғашқы-ларының бірі болған ұлы қазақ саяхатшысы әрі ға-лымы Шоқан Уәлихановты айтуға болады.

Шоқан Уәлиханов 1855 жылы Омбыдан Семей, Аякөз, Қапал арқылы, Іле Алатауынан өтіп, Жоңғар қақпасына дейін келіп, қайтарда Алакөл, Тарбағатай жерлерін аралап, Орталық Қазақстан – Қарқаралы, Баянауыл, Көкшетау арқылы Омбыға оралған. Бұл сапарларында, ғалым, қазақ халқының тарихы мен салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрпын және діни ұғымдары жайында көптеген материалдар жинақтап, өзі болған аймақтардың тарихын, ескі қалалардың орнын, шың-тастардағы жазуларды, белгілерін, көне ескерткіштерді, аңыз-әңгімелерді, ертегілер мен өлеңдерді жазған болатын. Осы сапарларындағы ма-териалдардың негізінде «Тәңірі», «Қазақ-тардағы шамандықтың қалдығы» және тағы да басқа еңбектер жазылды.

Туризм саласы негізінде отандық экономиканы дамыту мен көркейтудің басын бағыттардың бірі және бұл саланы өркендетудің негізгі басты өзегі туристік

аймақтардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру болып саналады. Сондай аймақ-тардың бірі – Түркістан облысы. Аталған өңірдің туристік әлеуеті, соның ішінде этнографиялық туризмді дамытуға, көркей-туге, басқа мемлекеттерге көрсетуге мүмкіндігі өте зор. Қазіргі таңда облыс орталығына айналды және Түркістан қаласы республикалық дәрежедегі Топ-10 туристік дестинациялардың қатарына енді. Түркістан қаласы ежелгі өркениеттердің қиылысында орнатылған және тарихи-мәдени объектілерге толы бұл өңір күллі түркі әлемінің рухани астанасы атануға әбден лайық.

Түркістан облысы 2018 жылы Оңтүстік Қазақстан облысының атауын өзгерту нәтижесінде пайда болып, бұл өңірде туризм саласы бойынша үлкен жобаларды жүзеге асыруға мүмкіншілік алды. Киелі Түркістанды бәсекелестік артықшылықтармен негізінен мемлекет қамтамасыз етіп отырғандығын төмендегі факторларды қарастыру барысында көруге болады.

Киелі мекенде 4 ұлттық саябақ пен қорық, 26 мұражай, 61 емдік-сауықтыру орталықтары орналасқан және облыста ЮНЕСКО-ның мәдени мұралар тізіміне енген Қожа Ахмет Яссауи кесенесі, Отырар мен Сауран ежелгі қалалары, Арыстан баб кесенесі орналасқан. Сонымен қатар, Қожа Ахмет Яссауи кесенесін 2021 жылдың 10 айында 1 млн. 330 мың, ал 2022 жылы 3 млн. жуық адам тамашалап қайтқан. Бұл көрсеткіш киелі қаладағы кесененің аймақтағы ең басты аттракция екеніне дәлел болады. Түркістан қаласының инфрақұрылымы да жылдан-жылға көркейе түсуде және оған мысал ретінде, «Керуен Сарай» кешенін, «Hazret Sultan» әуежайын, «Farab» кітапханасын және т.б. келтіруге болады және бүгінгі таңда қаладағы жоғары дәрежелі қонақ үй саны 70-тен асады. Киелі мекендегі әуежай мәліметі бойынша айтар болсақ, 2021 жылы Алматы мен Астанадан келетін халықаралық рейстердің орташа есеппен алғанда 70-75%-ға, 2022 жылы 85-90 %-ға жеткен Түркістан өңірі үшін ең негізгі қолдаушы ресурс инвестициялар болып табылғаны сөзсіз. Соңғы жылдары киелі өңірге та-

рихта болмаған мөлшерде инвестиция құйылып, 2019 жылға дейін аталған өңірге өнер, көңіл-көтеру және демалыс салаларына негізгі капиталына берілген инвестициялар көлемі 8 млрд теңгеден бөлінсе, 2020 жылы инвестиция көлемі бірден 125,3 млрд теңгені құрайтын қомақты қаржы бөлінген болатын. 2021 жылдың қыркүйек айының нәтижесі бойынша киелі облысқа құйылған инвестиция көлемі 80,8 млрд теңге болса, ерекше атап өтетін жайт, аталмыш кезеңде Қазақстанның басқа да аймақтарына берілген инвестицияның жалпы мөлшері 86 млрд теңгені құраған, яғни, бір аймаққа салынған қаржы мен қалған аймақтардың барлығына салынған қаржы мөлшері шамалас болған. Бұл киелі Түркістан өңірін басқа өңірлермен салыстырғанда инвестиция үшін бәсекеге де артықшылыққа ие екендігін көрсетері анық [17].

Сонымен қатар, ішкі туризмді зерттеу мақсатында Ұлттық статистика бюросының деректерінде Шығыс Қазақстанның Алакөл курорттық аймағы ТОП-10 туристік аймағына еніп, бірақ бұл деректер респонденттердің жауабына толықтай сәйкес келмей отыр, сол себепті тағы да осы аймақтың танымалдылығын арттыру үшін, отандық және шет елден келген туристер арасында БАҚ арқылы, әлеуметтік желілер және т.б. құралдар арқылы қарқынды жұмыс жасауды қажет етуді көздейді. Осындай танымалдылық келген туристерді өзіне тарту және сол аймақта жергілікті халықтың жұмыспен қамтылуын қамтамасыз етеді және әлеуметтік-экономикалық жағдай осы мекеннің туризмнің дамуының, жергілікті халықтың өмір сүру деңгейін арттыруды анықтайтын басты көрсеткіш болып саналады [18].

Шығыс Қазақстан облысын «Трансшекаралық аумақтар туризмінің дамуы сол жердің тұрғындарының әлеуметтік-экономикалық жағдайына қаншалықты әсері бар?» деген сұраққа барлық респонденттер бірдей 100 %-ы (201 адам) ия әсері бар деп жауап берген. Яғни, осы сұраққа жауап ретінде, жергілікті тұрғындардың жұмыс жасауға, еңбек өнімділігін күшейтуге және сол өңірдің

трансшекаралық туристік әлеуетті дамытуға мүмкіндік бар екені дәлел болып отыр.

Шығыс Қазақстан облысында статистикалық мәліметтер базасын зерттеу нәтижелері қарасақ, осы өңірде туризм белсенді дамып келеді. Осы өңірдегі туристік қызмет трансшекаралық аймақтың әлеуметтік-экономикалық гүлденуіне ауқымды әлеует болады және ең алдымен, көрші жатқан шекаралас мемлекеттермен байланыс орнатуға қосымша мүмкіндіктер, сонымен қатар осы мүмкіндіктерді пайдаланып, арнайы экономикалық аймақ құруға, туристік бағыт бойынша кәсіпкер-лікті дамытуға, туристік маршрут жасауға сол аймақтың әлеуметтік және экономикалық, демографиялық дамуын жоғары деңгейге жеткізуге әбден мүмкін. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы №990 қаулысымен қабылданған «Өңірлерді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында» облыстарды дамыту, көркейту, өркендету бағдарламалары шеңберінде шекара маңындағы елді мекендер сол елдің тұрғындарының, әсіресе жастардың адами капиталын арттыру мақсатында қосымша шаралар іске асырылатын болады деп айтылған болатын. Бұл шекара аумағындағы аймақтардың жастарының үлкен қалалардың еңбек нарығында бәсекеге қабілетті болуын және шекара аумағындағы елді мекендердің халықтың көшүн тоқтату және ол жерлердің тұрғындарының сандарын көбеюі бойынша арнайы шаралар қабылдауға мүмкіндік беріп, трансшекаралық елді мекендер де халықты жұмыспен қамтамасыз ету жөніндегі шаралар қолданыстағы кәсіпкерлік пен халықты жұмыспен қамту бағдарламалары аясында шешуге болады [19].

Еліміздің батыс Қазақстан облысындағы Маңғыстау өңірінің географиялық ерекшеліктері мен табиғаты және бай тарихи мұралары мен ұзаққа созылатын жағажай маусымы, негізгі туристік ағындағы елдерге өте жақын орналасуы туризмнің ұтымды дамуына әсер етеді. Маңғыстау өңірі бес

елмен шекаралас, теңіз арқылы батысында Ресей, Әзірбайжан және Иран, оңтүстігінде Түрікменстан, шығысында Өзбекстан мемлекеті орналасқан. Бұл өңірде барлық қажетті инфрақұрылым жетерлік, Ақтау қаласының демалыс инфрақұрылымы, медициналық мекемелер, халықаралық әуежай және этникалық, мәдени және экологиялық туризмді дамытуда Маңғыстау облысының жоғары туристік әлеуетінің болуы, 362 әулие орындары және 13000 тарихи ескерткіштер мемлекеттің қорғауына қарасты. Осының бәрін ескере отырып ЮНЕСКО-ға «Маңғыстау геосаябағы» та-биғи нысанын құру және ЮНЕСКО-ның Ғаламдық Геосаябағы тізіміне қосу жөнінде өтініш берілген болатын және тағы бір үлкен бағыт – Бекет ата мен Шопан ата әулие орындарына зиярат етумен қатар зиярат етушілердің саны жылдан-жылға өсіп, тікелей бағытты дамытудың негізінде төрт басты сапарлау орталықтарын құру жоспарланған, олар: «Үстірт», «Бейнеу», «Ақтау», «Көгез» болатын. Бұл бағыт аймақтағы мәдени-этникалық туризмнің, агротуризмнің дамуымен тығыз байланысты болып келеді.

Бұл өңірде туризмнің дамуының басты себебі – қасиетті әулие орындарына апаратын жол-көлік инфрақұрылымының жақсаруы және өңір шетелдік және отандық туристер үшін тартымды ерекшеліктердің көптігімен ерекшеленіп, мұндай қасиетті жерлерге бару үшін сол жерлерге жақын ауылдық аумақтар мен моноқалаларды көркейтуге, маңындағы елді мекендерде туристер қоныстанатын орындарды салуға, қызмет көрсету инфрақұрылымдарын дамытуға мемлекет тарапынан назар аудару керек. Батыс Қазақстан өзінің тарихымен және көптеген қасиетті жерлерімен, сәулет ескерткіштерімен қажыларды өзіне тартады, алайда қажылық туризмін дамытуда табиғи көздер өте маңызды рөл атқарады, олардың көпшілігі емдік болып табылады. Қажыларды бұл өңірге көбірек тартудың ең тиімді әдісі – жаңа заманға сай бағыттарды дамыту және бұл өңірде экологиялық туризм жергілікті халықтың дәстүрлі өмір салтын сақтап, шаруашылық қызметіне аз әсер ететін бірегей табиғи

жерлерге бару үшін туристік үдерістің барлық қатысушыларының экологиялық мәдениет деңгейін арттыру және жергілікті халықтың өмір сүру деңгейін жақсартумен қоса экологиялық турлармен бағдарламаларды орындау кезінде табиғат қорғау нормаларын, технологияларын сақтау болып табылады. Маңғыстау аумағындағы экологиялық туризм мемлекеттік бюджетке айтарлықтай кіріс әкеліп, экотуризм табиғаттың тұрақты дамуының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады [20].

Сонымен қатар, Батыс Қазақстан облысында Атырау өңірі Қазақстанда туризмді дамыту мен өркендетудің көшбасшы орындардың бірін алса, шетелдік қонақтар тарихи орындар мен агроөнеркәсіптік сектор объектілеріне, айта кететін болсақ, түйе, жылқы және басқа да фермаларға үлкен қызығушылық танытқан болатын. Бұл аймақтаң ең перспективалы туристік нысандардың бірі - ежелгі «Сарайшық» қалашығы, қазіргі уақытта инфрақұрылымдық дамыту мақсатында үлкен істер атқарылуда. 2021 жылдың өзінде мұнай аймағына 140 мыңнан астам, ал 2022 жылы 300 мыңға жуық турист келген болатын. Сондай-ақ, көрші Ресей мен Франция сияқты елдерден келетін шетелдік қонақтардың саны жылдан-жылға артып келеді, жалпы Қазақстан Республикасы бойынша келушілердің санының (2019 жылы - 8081504 адам) 31,5 %-ын, (2022 жылы - 2 000 000 адам) 55 %-ын Атырау облысына келушілер құрайды Алайда, мамандар түсіндіргендей, инфрақұрылымның болмауы және көлік бағасының жоғары болуы әзірге бағыттардың көкжиегін кеңейтуге мүмкіндік бермейді.

Атырау облысындағы туризм статистикасы мән берсек «Табиғи Туризм» бағытымен бұл жерлерге табиғат сұлулығын тамашалау мақсатында және географиялық жағынан ерекше аймақты көруге келеді. Каспий теңізіне көбінесе туристер шығыс бөлігіне барады. Жергілікті жағалау сызығы салыстырмалы түрде тегіс, кішкентай құм өрімдері бар және серуендеуге, жағалаудағы аралдарға қайықпен баруға болады. Әсем табиғи рельефті ұнататындар

Ақкершиннің бор үстіртіне, Бесшоқы төбешігіне, 150 метрге жететін үлкен карст үңгірлеріне және мұнайлы – Мола-табиғи асфальт кен орнына баруға болады. Қазақстандағы туризм статистикасына сүйенсек көптеген жылдар бойы емдеу, сауықтыру сапарларының жоғары танымалға ие жерлерін көрсетіп және Атырау облысында көптеген жер асты тұзды бұлақтарынан су толтырылған Индер көліне баратыны белгілі және бұл өңірдегі емдік балшықта калий, бром және бор тұздары бары анықталған [21].

Елімізде көптеген қасиетті зиярат ететін жерлер өте көп солардың бірнешеуіне тоқталатын болсақ, алдымен Ұлытау, Әулиетау шыңы (Ақмешіт) – Ұлытау тауларының биік шыңы, қазақша атауы «ұлы тау» дегенді білдірсе, бұл тауларда ежелгі көшпелілердің құпиялары жатыр, көшпелі халықтардың киелі орындары жасырылған, олар – «құрметті таулар» және таулардың етегінде ежелгі бейіттер орын алған, сонымен қатар ежелгі тарихқа қызыққан туристер осы қасиетті орындарға тамсана қарайды.

Қарағанды облысының Ұлытау аймағында, Малшыбайдың жанында орналасқан Алаша хан кесенесі XI–XII ғасырларда Алаша ханның құрметіне салынған болатын. Қасиетті киелі жерлердің әсемдігін арттыру үшін, туристер Қазақстан халқының түрлі мәдениеттерімен танысуы үшін Қазақстандағы аймақтық географиялық туристік маршрут қажет. Бұл халықаралық және отандық туристер үшін де, рухани ақпарат алудың бір әдісі болуы мүмкін [22, 49-52 бб.].

Сондықтан да, мәдени туризмді дамытуға көптеген әлеуметтік-экономикалық мәселелерін шеше алатын фактор ретінде ғана емес, әлемдегі туристер үшін ең көркем елдер қатарында Қазақстанның белгілі бір ұстанымын қамтамасыз ету өте маңызды.

Кейбір жағдайларды ескергенде Қазақстан әлі толық өз рекреациялық әлеуетін жүзеге асыруға, әрі осы саладағы өз ресурстарын мына келеңсіздіктерге байланысты туризмді іске асыра алмай отыр:

– автомобиль мен көлік инфрақұрылымының халықаралық стандарттарға сәйкес келмеуі;

– ескі әуежай, автобус және темір жол станцияларын қайта жаңарту және көбейту көбірек қызмет көрсетуге әкеп соғуы;

– қонақ үйлердің әлемдік деңгейде қызмет көрсетіп, халықаралық стандарттарға сәйкес келмеуі;

– қалалардағы қонақ үйлер мен мейрамханалар қызметтеріне шамадан тыс жоғары баға беруі;

– мемлекеттік және жергілікті деңгейде ішкі туризмді заңнамалық және экономикалық ынталандырудың жетілмегендігіне әкелуі;

– белгілі бір туристік орталық үшін және жалпы алғанда ел үшін теріс имиджді қалыптастырып жүрген, білікті туристік қызмет ұйымының жетіспеуі;

– Қазақстанның туризмді дамытушы мемлекет ретінде оң имиджін қалыптастыру үшін мемлекет пен жергілікті биліктің бірыңғай саясатының аздығы, жеткіліксіз болуы кедергі келтіріп отыр.

Басқа мемлекеттердің озық тәжірибесін назарға ала отырып, туризм дамуындағы мәдени кластерлерді дамытып, туристік саланы көркейту әлеуеті жоғары. Мәдени туризмді дамыту ел мәдениетін басқаға тарату мақсатында ғана емес, қосымша табыс көзі ретінде, ел экономикасын жоғары көтеруде де басты бағыттардың бірі бола алады.

Қазіргі таңда Қазақстанда ішкі туризм пандемияның алдыңғы жылдарына қарағанда соңғы жылдарды өте қарқынды дамып келеді. Ел ішіндегі туристердің саны пандемияға дейінгі көрсеткіштен 3 есе артқан деген туризм индустриясы комитеті ақпарат берсе, ал мамандар туристік компанияларға мемлекет тарапынан көрсетілетін қолдаудың артуы себеп деп отыр.

Алайда, қазір мемлекетімізде туризмді дамыту жұмыстары ең негізгі 10 бағыт бойынша іске асырылуда және әр аймақта ауқымды жобалар қолға алынып, сонымен қатар, саланың дамуы жолдарды, жол бойындағы сервистерді, тамақтану орындарын, туристерге қызмет көрсету сияқты салаларымен бәрі тығыз байланысты болғандықтан осының барлығын бірге қолдау ең басты міндет болып табылады.

ҚР Мәдениет және спорт министрлігі басқармасының бас сарапшысы Ақмарал Меңлібектің айту бойынша, 2022 жылдың қорытындысына келер болсақ, бізге басқа мемлекеттен яғни, шетелден келген туристер саны 928 мың адамды құраса, 2019 жылғы яғни, пандемияға дейінгі кезеңмен салыстырған кезде 3 есе артық рекордтық көрсеткіш, ал ішкі туристрер саны да бірнеше сатыға көтерілді. Еліміздегі ішкі туристердің саны 2022 жылдың көрсеткіш қорытындысына келсек, 8 млн адамға артып, бұл 2021 жылдың көрсеткішінің қорытындысымен салыстырғанда 25 пайызға артық дегенді білдіреді.

Мемлекетіміздің туристік агенттіктің менеджері Ләйлә Қабдулбариеваның сөзіне сүйенсек, соңғы кезде Қазақстан тұрғындары турлардың бағалары өте қолжетімді және де елімізде сервис өте қарқынды дамып жатыр. Сондықтан да, ішкі туризмге сұраныс көбірек әсіресе, жаз айларында Балқашқа, Қарқаралыдағы шатырлы турларға, сонымен қатар Бурабайға сұраныс жоғары орын алуда. Еліміздегі ішкі туризмнің дамуына мемлекет тарапынан қолдау бергеннің артуының нәтижесінде өткен жылы бірден 7 бағдарлама іске қосылған. Туристік нысандарға сәйкес санитарлық-гигиеналық тораптарды жақсы қарау үшін айына 83 мың теңге субсидия қарастырылған және тур пакет ішінде балалар ұшақпен тегін ұшатын болды. Сонымен қатар, басқа мемлекеттен келген әр турист үшін компанияға 15 мың теңге төленетін болды. Туризм негізі тұтас мемлекеттің жарнамасы және Қазақстанның бұл салада әлеуеті зор, десек те алдағы жасалған жо-спарларды сапалы орындалса, бұл сала эконо-микамыздың ірі драйверіне де айналуы мүмкін дейді мамандар [23, 378 б.].

Қорытынды

Қорыта келгенде, мәдени туризмді дамыту арқылы, халықаралық стандартқа сай туристік кешен салу, осы салада қызмет көрсететін кәсіпкерлерге кәсіби білім беріп, сол жерде еңбек жасайтын қызметкерлердің әлеуметтік тұрмысын

жақсарту негізінде аймақтың әлеуметтік-экономикалық жағдайын жоғарылату, сол арқылы, төл мәдениетті ұрпақтан ұрпаққа жеткізу, өзіндік дара ұлттық мәдениет пен ерекшелікті сақтап, өркениетті елдер қатарына қосылу. Туристік бизнестің дамуына басты бағыт – ол туризм индустриясына қызмет көрсететін инфрақұрылымды жақсарту. Оған туристерді орналастыру, қазіргі заманғы байланыс түрлерімен, көлікпен қамтамасыз ету және түрлі ұлттық тағамдар ұсыну. Бәсекеге қабілетті туризм – бір жағынан, қазақстандық және шетел азаматтарының туристік қызметтегі тұтыну қабілеттілігінің қанағаттануына, екінші жағынан, өңірдің экономикасының дамуына үлкен үлес қосады.

Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспары Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 15 ақпандағы №636 Жарлығымен бекітілген. Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспарына келер болсақ, орта мерзімді кезеңге арналған мемлекеттік жоспарлау жүйесінің құжаты болып табылады және Қазақстанның 2050 жылға дейінгі ұзақ мерзімді даму стратегиясын іске асыру үшін әзірленді. 2025 жылға дейінгі негізгі мақсат – адамдардың әлауқатын экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы елдерінің деңгейіне көте-руге алып келетін экономиканың сапалы әрі тұрақты дамуына қол жеткізу [24].

Туризмнің жылдам және тұрақты өсуін, қоршаған ортаға мықты әсерін, экономиканың барлық секторлары мен қоғамның жақсы тұрмыстық жағдайын назарға ала отырып, Үкімет Қазақстанның ұзақ мерзімді даму бағдарламасында туристік саланы басым сипатқа ие сала етіп анықтады. Бұл тұжырымдама туризм саласындағы мемлекеттік саясат толықтай құрастыруды, Қазақстандағы туризм саласында қазіргі заманғы бәсекеге қабілетті құқықтық, ұйымдастырушылық және экономикалық негізді қалыптастыруды болжайды.

Әдебиеттер тізімі

1 История туризма: Учебник. – М.: Федеральное агентство по туризму, 2004. – 9 с.

2 Энциклопедия Забайкалья // [Электронды ресурc] URL: <http://encycl.chita.ru/encycl/person/?id=6148> (Қаралған күні: 23.02.2023)

3 Қазақстан Республикасындағы туристік қызмет туралы. Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 13 маусымдағы N 211 Заңы // [Электронды ресурc] URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z010000211_ (Қаралған күні: 01.03.2023)

4 Квартальнов В.А. Туризм. Финансы и статистика. – М.: 2003. – 15 с.

5 Асан Д.С., Абишева А.О. Туризм менеджменті: оқу құралы. – Түркістан: «Тұран» баспасы, 2009. – 197 б.

6 Байпақов К. Қазақстанның ежелгі қалалары. – Алматы: «Аруна Ltd.», 2007. – 37-55 бб.

7 Табыстың тартымды саласы – туризм. *Егемен Қазақстан*, 2011. – Б. 5.

8 Матюхина Ю.А. Индустрия туризма: учебное пособие. – Москва, ФЛИНТА, 2013. – 152 с.

9 Құлманова Г.Ә., Беркінбай О., Әбеуов Х.Б., Ақоев М. Экологиялық туризм. Оқулық. – Алматы, 2013. – 15-18 бб.

10 Шаповал Г.Ф. История туризма: Учебное пособие. – Мн.: Эксперсперктива, 2004. – С. 166.

11 Драгичевич-Шешич, М. Менеджмент в области культурного наследия [on-line] // [Электронды ресурc] URL: <http://www.culturalmanagement.ru/biblio/Nasl/> (Қаралған күні: 23.02.2023)

12 Кемал А. Қазақ туризмін қайтсек дамытамыз? // [Электронды ресурc] URL: <https://qazaqadebieti.kz/21149/aza-turizmin-ajtsek-damytamyz> (Қаралған күні: 19.07.2019).

13 Орынбеков М. Ежелгі қазақтың дүниетанымы. – Алматы: Ғылым, 1996. – 168 б.

14 McKercher B., Du Cros Hilary. Cultural tourism: the partnership between tourism and cultural heritage management. – Routledge, 2002. – 150 p.

15 Перье-Д'Итерен К. Туризм и сохранение культурного наследия // [Электронды ресурc] URL: <http://www.culturalmanagement.ru/biblio/Nasl/> (Қаралған күні: 24.02.2023)

16 Қазақстан туризмі. Статистикалық жинақ // [Электронды ресурc] URL: stat.gov.kz. (Қаралған күні: 24.02.2023)

17 Концепция развития туризма Туркестанской области до 2025 года // [Электронды ресурc] URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/turkestan-turizm/documents/1?lang=ru> (Қаралған күні: 20.03.2022)

18 Шығыс Қазақстан облысында ішкі туризм қарқынды дамуда // [Электронды ресурc] URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/akimvko/press/news/details/114078?lang=kk> (Қаралған күні: 20.03.2022).

19 Зубова А.С. Трансграничные туристские маршруты как инструмент раз-

вития международного туризма // [Электронды ресурсы] URL: <https://nauchkor.ru/pubs/transgranichnye-turistskie-marshruty-kakinstrument-razvitiya-mezhdunarodnogo-turizma-5c1a881c7966e104f6f85ce9> (Қаралған күні: 14.02.2022)

20 Примбетова С.Ч., Джолдыбаева А.А. Возможности Мангистауской области в организации детско-юношеского туризма // ММНПК «Приоритетные направления социально-гуманитарных и экономических исследований в XXI век». – Белгород, 2022. – С. 49-52.

21 Ағыбетова Р.Е., Омарова А.С., Ғалиакбаров Е.Э., Гиззатжанова А.Г. Қазақстан аймақтарында ауылдық туризмге туристерді тарту мәселесі // *Вестник университета «Туран»*. – 2020. – № 1(85). – 201-206 б.

22 Қарағанды облысы (Ұлытау): «Қасиетті Қазақстан» энциклопедиясы // «Туған жер» Қазақстандық өлкетанушылар бірлестігі. – Нұр-Сұлтан, Полиграфкомбинат, 2019. – 378 б.

23 Елдегі ірі қалаларда жыл басын бері 1,5 млн қазақстандық саяхаттаған // [Электронды ресурсы] URL: <https://qazaqstan.tv/news/180307/> (Қаралған күні: 01.02.2022)

24 Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспары // [Электронды ресурсы] URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000799> (Қаралған күні: 14.02.2022)

Transliteration

1 Istorija turizma: Uchebnik [History of Tourism: Textbook]. – M.: Federal'noe agentstvo po turizmu, 2004. – 9 s. (in Russ)

2 Jenciklopedija Zabajkal'ja [Encyclopedia of Transbaikalia] // [Jelektrondy resurs] URL: <http://encycl.chita.ru/encycl/person/?id=6148> (Қаралған күні: 23.02.2023) (in Russ)

3 Qazaqstan Respublikasyndagy turistik qyzmet turaly. Qazaqstan Respublikasynyn 2001 zhylygy 13 mausymdagy N 211 Zany [About tourist activities in the Republic of Kazakhstan. Law of the Republic of Kazakhstan N 211 of June 13, 2001] // [Jelektrondy resurs] URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z010000211_ (Қаралған күні: 01.03.2023) (in Kaz)

4 Kvartal'nov V.A. Turizm. Finansy i statistika [Tourism. Finance and Statistics]. – M.: 2003. – 15 s. (in Russ)

5 Asan D.S., Abisheva A.O. Turizm menedzhmenti: oqu qupaly [Tourism Management: Readable]. – Turkistan: «Turan» baspasy, 2009. – 197 b. (in Kaz)

6 Bajpaqov K. Qazaqstannyn ezhelgi qalalary [Ancient cities of Kazakhstan]. – Almaty: «Aruna Ltd.», 2007. – 37-55 bb. (in Kaz)

7 Tabystyn taptymdy salasy – turizm

[Tourism is the Style of the Search]. *Egemen Qazaqstan*, 2011. – B. 5. (in Kaz)

8 Matjuhina Ju.A. Industrija turizma: uchebnoe posobie [Tourism Industry: Textbook]. – Moskva, FLINTA, 2013. – 152 s. (in Russ)

9 Qulmanova G.A., Berkinbaj O., Abeuov H.B., Aqoev M. Jekologijalyq turizm. Oqulyq [Ecological Tourism. Textbook]. – Almaty, 2013. – 15-18 bb. (in Kaz)

10 Shapoval G.F. Istorija turizma: Uchebnoe posobie [History of Tourism: Textbook]. – Mn.: Jekoperspektiva, 2004. – S. 166. (in Russ)

11 Dragichevich-Sheshich, M. Menedzhment v oblasti kul'turnogo nasledija [on-line] [Management in the Field of Cultural Heritage [on-line]] // [Jelektrondy resurs] URL: <http://www.culturalmanagement.ru/biblio/Nasl/> (Қаралған күні: 23.02.2023) (in Russ)

12 Kemal A. Қазақ типизмін қайтсек дамытатыз? [Jelektrondy resurs] URL: <https://qazaqstadebieti.kz/21149/aza-turizmin-ajtsek-damytamyz>. (Қаралған күні: 19.07.2019). (in Kaz)

13 Orynbekov M. Ezhelgi qazaqtyn dunietyanymy [World View of the Ancient Kazakh]. – Almaty, Gylym, 1996. – 168 b. (in Kaz)

14 McKercher B., Du Cros Hilary. Cultural tourism: the partnership between tourism and cultural heritage management. – Routledge, 2002. – 150 p.

15 Per'e-D'Iteren K. Turizm i sohranenie kul'turnogo nasledija [Tourism and Preservation of Cultural Heritage] // [Jelektrondy resurs] URL: <http://www.culturalmanagement.ru/biblio/Nasl/> (Қаралған күні: 24.02.2023) (in Russ)

16 Qazaqstan turizmi. Statistikalıyq zhinaq [Tourism of Kazakhstan. Statistical Collection] // [Jelektrondy resurs] URL: stat.gov.kz. (Қаралған күні: 24.02.2023) (in Kaz)

17 Koncepcija razvitiya turizma Turkestanskoj oblasti do 2025 goda [Concept of Tourism Development in the Turkestan Region Until 2025] // [Jelektrondy resurs] URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/turkestan-turizm/documents/1?lang=ru> (Қаралған күні: 20.03.2022) (in Russ)

18 Shygyys Qazaqstan oblysynda ishki turizm qarqyndy damuda [Domestic Tourism is rapidly Developing in East Kazakhstan Region] // [Jelektrondy resurs] URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/akimvko/press/news/details/114078?lang=kk> (Қаралған күні: 20.03.2022) (in Kaz)

19 Zubova A.S. Transgranichnye turistkie marshruty kak instrument razvitiya mezhdunarodnogo turizma [Transgranichnye Tourist Routes as an Instrument of Development of international Tourism] // [Jelektrondy resurs] URL: <https://nauchkor.ru/pubs/transgranichnye-turistskie-marshruty-kakinstrument-razvitiya-me>

zhdunarodnogo-turizma-5c1a881c7966e104f-6f85ce9 (Qaralghan kuni: 14.02.2022) (in Russ)

20 Primbetova S.Ch., Dzholdybaeva A.A. Vozmozhnosti Mangistauskoj oblasti v organizacii detsko-junosheskogo turizma [Possibilities of the Mangistau Region in the Organization of Children's and youth Tourism] // MMNPK «Prioritetnye napravlenija social'no-gumanitarnyh i jekonomicheskikh issledovanij v XXI vek». – Belgorod, 2022. – S. 49-52. (in Russ)

21Agybetova R.E., Omarova A.S., Galiakbarov E.E., Gizzatshanova A.G. Qazaqstan ajmaqtarynda auylidyq turizmge turisterdi tartu maselesi [The Problem of Attracting Tourists to Rural Tourism in the Regions of Kazakhstan] // Vestnik universiteta «Turan». – 2020. – № 1(85). – 201-206 b. (in Kaz)

22 Qaragandy oblysy (Ulytau): «Qasietti Qazaqstan» jenciklopedijasy [Karaganda Region (Ulytau): "Sacred Kazakhstan" Encyclopedia] // «Tugan zher» Qazaqstandyq olketanushylar birlestigi. – Nur-Sultan, Poligrafkombinat, 2019. – 378 b. (in Kaz)

23 Eldegi iri qalalarda zhyl basyn beri 1,5 mln qazaqstandyq sajahattagan [Since the Beginning of the year, 1.5 Million Kazakhs Have Traveled in Major Cities of the Country] // [Jelektrondy resurs] URL: <https://qazaqstan.tv/news/180307/> (Qaralghan kuni: 01.02.2022) (in Kaz)

24 Qazaqstan Respublikasynyn 2025 zhylyga dejingi strategijalyq damu zhospary [Strategic Development Plan of the Republic of Kazakhstan Until 2025] // [Jelektrondy resurs] URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000799> (Qaralghan kuni: 14.02.2022) (in Kaz)

АВТОРЛАР ЖАЙЛЫ АҚПАРАТ

Молдир Ауелтаевна Есболова

PhD докторант, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: azimova_8383@mail.ru, ORCID ID: 0009-0004-3024-3481

Алия Омирбековна Омирбекова

аға оқытушы, философия ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: aliaomirbek@mail.ru, ORCID ID: 0000-0002-6243-0175

Самал Мухаметалиевна Каупенбаева

аға оқытушы, PhD, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, ORCID ID: 0000-0002-2435-6912

Молдир Ауелтаевна Есболова

PhD докторант, Казахский национальный университет имени Аль-Фараби, Алматы, Казахстан, e-mail: azimova_8383@mail.ru, ORCID ID: 0009-0004-3024-3481

Алия Омирбековна Омирбекова

старший преподаватель, кандидат философских наук, Казахский национальный университет имени Аль-Фараби, Алматы, Казахстан, e-mail: aliaomirbek@mail.ru, ORCID ID: 0000-0002-6243-0175

Самал Мухаметалиевна Каупенбаева

старший преподаватель, PhD, Казахский национальный университет имени Аль-Фараби, Алматы, Казахстан, ORCID ID: 0000-0002-2435-6912

Moldir Yesbolova

PhD student, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: azimova_8383@mail.ru, ORCID ID: 0009-0004-3024-3481

Aliya Omirbekova

Senior Lecturer, Candidate of Philosophical Sciences, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: aliaomirbek@mail.ru, ORCID ID: 0000-0002-6243-0175

Samal Kaupenbayeva

Senior Lecturer, PhD, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, ORCID ID: 0000-0002-2435-6912